

ВІДДІЛ СПЕЦФОНДІВ ЛЬВІВСЬКОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ім. В. СТЕФАНИКА АН УРСР У ПЕРІОД ПЕРЕБУДОВИ (1986–1989), ЙОГО РЕОРГАНІЗАЦІЯ ТА РОЗФОРМУВАННЯ (1990–1995) *

Леся Кусий

*науковий співробітник науково-дослідного відділу історичних колекцій
ЛННБ України ім. В. Стефаника, канд. наук із соціальних комунікацій*

У статті розглянуто останній період діяльності відділу спецфондів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника АН УРСР. Показано особливості його роботи в умовах політики гласності та демократичних змін в країні. Наведено приклади повернення реабілітованих видань та архівних документів у сховища загального зберігання. Заторкнено питання реорганізації підрозділу в сектор рідкісних видань кінця XIX — першої половини XX ст. відділу рідкісної книги бібліотеки. Висвітлено причини і проблеми розформування сектору.

Ключові слова: *відділ спецфондів, період перебудови, реорганізація, розформування.*

In the article the last period of Special Holdings Department of Lviv Stefanyk Scientific Library of the Academy of Sciences of the USSR is regarded. The features of its work in conditions of publicity policy and democratic changes in the country are shown. The examples of the return of the rehabilitated publications and archival documents for general use are presented. The issues of reorganization of units in the Sector of Rare Editions of the late XIX–XX century

© Кусий Л., 2013

* Стаття є продовженням попередніх публікацій цього ж автора про історію діяльності відділу спецфондів Львівської наукової бібліотеки АН УРСР: «Спецфонд» Львівської філії бібліотеки АН УРСР: початки організації (1940–1941)» (Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника : [зб. наук. праць]. — Львів, 2007. — Вип. 15. — С. 368-378); «Відділ спецфондів Львівської наукової бібліотеки АН УРСР (1945–1953)» (Там само. — Львів, 2008. — Вип. 1 (16). — С. 399-425); «Відділ спецфондів Львівської наукової бібліотеки АН УРСР (1954–1964)» (Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника : зб. наук. праць. — Львів, 2010. — Вип. 2 (18). — С. 585-605); «Відділ спецфондів Львівської наукової бібліотеки АН УРСР у період «застою» (1965–1985)» (Там само. — Львів, 2011. — Вип. 3 (19). — С. 465-489).

in the Library Department of Rare Books are touched. The causes and problems of dissolution of the Sector are lightened.

Keywords: *Special Holdings Department, the period of «perestrojka», reorganization, dissolution.*

В статті розглядається останній період діяльності відділу спецфондів Львівської научної бібліотеки ім. В. Стефаніка АН УРСР. Показані особливості його роботи в умовах політики гласності і демократических змін в країні. Представлені приклади повернення реабілітованих друкованих видань і архівних документів в відкрите користування. Затрачено питання реорганізації підрозділу в сектор рідких видань кінця XIX — першої половини XX ст. при відділі рідкої книги бібліотеки. Розкрито причини і проблеми розформування сектора.

Ключеві слова: *відділ спецфондів, період перебудови, реорганізація, розформування.*

Критичне становище, у якому опинився СРСР у середині 1980-х років, вимагало радикальних змін. Поворот у державній внутрішній і зовнішній політиці почався у березні 1985 р., коли Генеральним секретарем ЦК КПРС став Михайло Горбачов. На квітневому (1985) Пленумі ЦК КПРС він уперше заявив про необхідність корінних змін в економіці й політиці, соціальній сфері та духовному житті країни.

Саме за його ініціативою в СРСР розпочалася перебудова, яка закінчилася розпадом великої тоталітарної держави у грудні 1991 р. Перебудова мала охопити п'ять провідних сфер життєдіяльності суспільства: економіку (перехід від екстенсивних методів господарювання до інтенсивних), внутрішню політику (демократизація суспільного життя та народовладдя), зовнішню політику (припинення «холодної війни»); соціальну сферу (поліпшення матеріального та культурного добробуту населення), ідеологію.

Перебудова у сфері ідеології почалася з політики т. зв. гласності, яка передбачала пом'якшення цензури, зняття існуючих у радянському суспільстві численних інформаційних бар'єрів, можливість критики, розголошення помилок і злочинів, здійснених у минулому. Раніше ця інформація підлягала жорсткому контролю, а частина її взагалі була заборонена. Гласність мала стати перехідним етапом до свободи слова.

Органам цензури необхідно було пристосуватися до нових ідеологічних умов, переглянути зміст і напрями своєї діяльності. Таким чином Головліту було дано партійне завдання внести необхідні зміни та доповнення до Положення про Головліт СРСР, виходячи з оновлення завдань і функцій [34, с. 263]. Діяльність республіканських і місцевих цензурних відомств теж потребувала перебудови у дусі часу.

У жовтні 1986 р. було розроблено два останні за хронологією базові документи відділу спецфондів, а саме: «Положення про відділ спецфондів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника АН УРСР» та «Положення про сектор іноземної літератури відділу спецфондів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника АН УРСР», які затвердив новопризначений директор бібліотеки М. В. Лізанець* (після узгодження з науково-методичним відділом) [9, арк. 1-7]. Оскільки це єдині збережені в архіві ЛННБ України ім. В. Стефаника під грифом «Для службового користування» організаційні документи спецвідділу, зупинимося на них детальніше.

У першому документі — «Положення про відділ спецфондів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника АН УРСР» (далі — «Положення») — сформульовано основні завдання підрозділу: «забезпечення ідеологічної чистоти загальних книжкових фондів бібліотеки, забезпечення обліку, опрацювання та зберігання фондів спеціального збереження, виконання завдань органів цензури щодо вивчення та **складання політичних анотацій на твори окремих авторів і оцінки їх політичної діяльності**» [9, арк. 1].

Після переліку основних документів, якими керувався спецвідділ у своїй роботі, таких як «Инструкция о порядке хранения и использования в спецфондах библиотек изъятой литературы, изданной в СССР» (Москва, 1983), накази начальника Головного управління з охорони державних таємниць у пресі при Раді Міністрів СРСР та Головного управління з охорони державних таємниць у пресі при Раді Міністрів УРСР, накази начальника Управління з охорони

* **Лізанець Михайло Васильович** — українець, 1930 р. н., народився на Закарпатті (поблизу м. Хуст), член КПРС (з 1961 р.). Закінчив механічний факультет Львівського політехнічного інституту за спеціальністю «Технологія машинобудування, металоріжучі станки та інструменти». Кандидат технічних наук (1968). У 1985–1991 рр. — директор ЛНБ [18].

державних таємниць у пресі при виконкомі Львівської обласної Ради народних депутатів, відповідні розпорядження Президії АН УРСР та її спеціальних фондів, «Положення» розкривало його посутні завдання:

а) проводити очистку фондів загального користування від політично шкідливої літератури за Наказами органів цензури, **а також за змістом;**

б) повертати літературу в фонди загального користування на підставі Наказів органів цензури і таку, що не містить політичних дефектів, і **була вилучена за формальними ознаками;**

в) складати наукові анотації на видання з метою як передачі їх у фонди загального користування, так і вилучення з цих фондів і переміщення в фонди спеціального збереження, **а також на замовлення директивних органів [9, арк. 2].**

Наступні розділи «Положення» визначали завдання відділу в ділянці обліку спецфондів:

а) вести сумарний та індивідуальний облік усіх видань, що надходять;

б) обліковувати передачу до загальних фондів, а також прийняту із загальних фондів літературу;

в) розподіляти літературу, що передається у фонди загального користування, по спеціалізованих відділах бібліотеки;

г) оформляти і вести документацію на літературу, що передається у фонди загального користування і вилучається до відділу спецфондів [9, арк. 2], а також організації та ведення довідково-пошукового апарату, а саме таких каталогів та службових картотек:

а) алфавітний каталог книжкових фондів (окремо видань кирилицею та іноземними мовами);

б) алфавітний каталог періодичних видань (журналів та газет кирилицею та іноземними мовами);

в) каталог картографічних видань;

г) систематичний каталог книг (кирилицею);

д) картотека «шестигранник»*;

е) географічна картотека періодичних видань (кирилицею);

* Обмежувальним знаком «шестигранник» позначалася українська, російська та іноземна література, видана після 1917 р., в якій містилися матеріали антирадянського та антикомуністичного спрямування (два «шестигранники» прирівнювалися до грифа «Таємно»).

є) хронологічна картотека періодики;

ж) картотека рукописних матеріалів (кирилицею) [9, арк. 3].

Крім того, у відділі спецфондів ЛНБ вели книги наказів Головліту СРСР, Головліту УРСР та Львівського облліту.

Згідно з «Положенням», спецвідділ був самостійною структурною одиницею з виділенням сектору іноземної літератури, який керувався у роботі окремим «Положенням» [9, арк. 5-7]. У фондах цього сектору, зокрема, зберігалася іноземна література, позначена обмежувальним знаком «шестигранник». Як ми вже відзначали у попередніх публікаціях, видання з «шестигранником» призначалися для дуже вузького кола користувачів. Існувала спеціальна інструкція, яка обумовлювала можливість їх видачі окремим особам для потреб наукової й службової діяльності на основі письмового клопотання керівників установ. Читачів, які отримали право на користування цими виданнями, суворо попереджували про неприпустимість розголошення вміщеної в них інформації, що зафіксовано в окремому пункті «Правил користування літературою фонду спеціального збереження ЛНБ ім. В. Стефаніка АН УРСР», які затвердив М. В. Лізанець у листопаді 1985 р. [9, арк. 8-9]: «Читач зобов'язується використовувати літературу спецзбереження лише у відповідності із завданням свого дослідження і не поширювати матеріалів ворожої пропаганди, якщо така міститься в даній літературі» [9, арк. 8].

Збережені в архіві ЛННБ України ім. В. Стефаніка грифовані планові та звітні документи спецвідділу за останні роки його діяльності дозволили проаналізувати цифрові показники з основних напрямків роботи підрозділу, зокрема, обслуговування читачів, комплектування та опрацювання фондів. План роботи відділу спецфондів ЛНБ АН УРСР на 1986 р. було складено, «враховуючи завдання, що впливають з постанов вквітневого та жовтневого 1985 року Пленумів ЦК КПРС і проекту Основних напрямків розвитку СРСР на 1986–1990 роки і на період до 2 000 року» [9, арк. 11].

Аналіз звітної документації за 1986 р. [9, арк. 15-16], зокрема розділу «Обслуговування читачів», свідчить про деяке перевищення планових завдань: упродовж року до відділу записано 61 особу (план — 50 читачів), кількість відвідувань — 414, книговидача — 52 790 од. зб. (план — 42 000), в т. ч. 17 137 іноземних видань, з яких 694 валютні.

Однак запланований на 1986 р. показник комплектування фондів дещо недовиконано: за рік відділ отримав 10 565 нових видань при плані 11 000. Поповнення відбувалося за рахунок опису неосвоєних фондів та надходжень за книгообміном з ЦНБ АН УРСР. Порівняно з кількістю отриманих відділом нових надходжень значно більше видань було **списано в макулатуру — 17 000 дублетних примірників з неосвоєних фондів** [9, арк. 15].

На кінець 1986 р. опрацьований фонд спецвідділу ЛНБ становив 519 562 од. зб., серед яких було 170 100 іноземних видань, в т. ч. 80 680 книг, 435 735 періодичних видань, 2 243 карти, 901 рукопис. Протягом 1986 р. 30 000 видань було звірено з інвентарними книгами, розпочато роботу зі звірки всього фонду з виведенням суми його вартості. У звіті акцентовано, що до того періоду не було чітко визначеної кількості наявного спецфонду ЛНБ, оскільки не всі видання було зареєстровано в інвентарних книгах, тепер заведено інвентарі на всі види видань та сумарну книгу обліку фонду. У «Довідці про стан обліку фондів у Львівській науковій бібліотеці ім. В. Стефаника АН УРСР», яку склала головний бібліотекар науково-методичного відділу Л. В. Дмитрієва та зачитала на засіданні Вченої Ради бібліотеки 3 липня 1987 р., зокрема, зазначено, що «У відділі спецфондів ведуться інвентарні книги на такі видання:

- 1) вітчизняні книги;
- 2) іноземні книги;
- 3) вітчизняна періодика (журнали);
- 4) іноземна періодика (журнали);
- 5) карти;
- 6) вітчизняні газети;
- 7) іноземні газети;
- 8) вітчизняні книги зі знаком «шестигранник»;
- 9) іноземні книги зі знаком «шестигранник»;
- 10) вітчизняні періодичні видання зі знаком «шестигранник»;
- 11) іноземні періодичні видання зі знаком «шестигранник», а також зошит опису інвентарних книг [23, арк. 42].

Згідно з Наказом по бібліотеці № 286 від 16 червня 1986 р. «Про ведення обліку основних фондів у відділах Бібліотеки ім. В. Стефаника АН УРСР», дирекція затвердила перспективний план документальної перевірки фондів у всіх підрозділах установи [29, арк. 63].

Тривалість перевірки спецфондів ЛНБ була розрахована на 7 років (1986–1992) і передбачала охоплення величезних книжкових масивів. Так, у 1987 р. планувалося документально звірити на наявність 91 200 од. зб., у 1988–1992 рр. — по 85 000 од. зб. щорічно [29, арк. 18].

Кадровий склад підрозділу залишався стабільним: завідувач відділу Г. Г. Рожко, керівник сектору іноземної літератури В. А. Передирій, старші бібліотекарі Ю. М. Кухарук, З. В. Шаркович, Д. Г. Кузовкін та бібліотекар С. І. Зуб. У звіті про роботу відділу спецфондів ЛНБ АН УРСР за 1987 р. зазначено, що планові завдання та взяті соціалістичні зобов'язання його працівники виконали на 102 %. Зокрема, впродовж 1987 р. звірили 9 покажчиків, що готувалися до друку в ЛНБ, з картотекою «Наказів Головліту УРСР» [10, арк. 6-8].

Основні функції — обслуговування читачів, опрацювання фонду, звірка його на наявність, виконання завдань Головліту СРСР та Комітету державної безпеки по Львівській області — спецвідділ виконував відповідно до завдань бібліотеки, визначених XXVII з'їздом КПРС, та характеру ідеологічної роботи усіх її підрозділів. Робота, як і раніше, проводилася згідно з положеннями та вимогами Інструкції Головліту про порядок зберігання та використання в спецфондах бібліотек знятої літератури, а також наказів Головліту СРСР, Головліту УРСР та Львівського облліту.

Цифрові показники звітної документації відділу за 1987 р. свідчать про подальше значне зростання кількості відвідувачів. Так, протягом вказаного року до спецвідділу було записано 96 читачів при плані 55 (174,5 %). Проте стрімко знизилася цифра комплектування фондів — при плані 2 600 нових надходжень відділ отримав лише 848 од. (32,6 %). Література надходила централізованим шляхом тільки з ЦНБ.

На 1.XI.1987 р. опрацьований фонд спецвідділу становив 520 410 од. зб., з них: книг — 80 715, періодики — 436 551, карт — 2 243, рукописів — 901, в т. ч. — 171 946 од. іноземної літератури, а саме: книг — 44 205, періодики — 127 525, карт — 216.

У 1987 р. спецвідділ продовжив документальну перевірку та встановлення вартості фонду. Всього за рік було перевірено 86 500 од. при плані 85 000 од. (102,7 %). На звірену літературу складено відповідні акти. Робота гальмувалася дуже повільним упорядкуванням газетного масиву, який потребував негайної оправи та реставрації.

Крім виконання функціональних обов'язків, провідні фахівці спецвідділу займалися науково-методичною роботою: брали участь у роботі Вченої та Науково-методичної рад бібліотеки, складала анотації на вилучені книги, рецензували бібліографічні покажчики. Наприкінці 1988 р. на засіданні Вченої ради при обговоренні змін та доповнень до перспективного плану наукової роботи бібліотеки було оголошено, що відділ спецфондів планує укласти для службового користування систематичний покажчик змісту всеукраїнського літературно-наукового і громадсько-політичного щомісячника «Літературно-Науковий Вістник», який заснувало у Львові 1898 р. Наукове товариство імені Шевченка. Укладання першої частини покажчика (матеріали за 1917–1933 рр.) планували доручити В. Передирій та Д. Кузовкіну [24, арк. 66]. Через півроку, 18 квітня 1989 р., на засіданні Вченої ради ЛНБ обговорено проспект цього покажчика під умовною назвою «Літературно-Науковий Вістник, 1918–1939 рр.: систематичний покажчик змісту»*. Доповідала Г. Рожко, яка передусім відзначила, що видання хоч і було певний час (за редагування Д. Донцова, 1922–1939) «трибуною антирадянської войовничої реакції», усе ж є «вартісним джерелом для вивчення суспільно-політичного життя і літературного процесу того періоду, зокрема історії української літератури та критики» [25, арк. 15-16]. Хронологічні рамки покажчика обґрунтовувалися тим, що 1902 р. за почином І. Франка Василь Доманицький опрацював видання за перші п'ять років, описавши 20 перших його томів**. Рукописний покажчик Марії Свенціцької, над яким вона працювала під час Другої світової війни, охопив 1898–1918 рр. (крім бібліографій); на жаль, він не був видрукований. Єдиний його машинописний примірник зберігається у відділі рукописів ЛННБ України ім. В. Стефаніка***. У різний час над укладанням

* У липні 1932 р. «Літературно-Науковий Вістник» перестав існувати. Його продовженням став «Вістник» — місячник літератури, мистецтва, науки й громадського життя націоналістичного спрямування (Львів, 1933–1939).

** Покажчик змісту Літературно-Наукового Вістника, томів I–XX (1898–1902) / зладив В. Доманицький; з передм. І. Франка. — У Львові: з Друк. Наукового Товариства імені Шевченка, 1903. — XXXVII, 119 с.

*** ЛНБ. Алфавітний покажчик змісту за 1898–1918 / уклад. М. Свенціцька. — Львів, 1944. — 154 арк. // ЛННБ України ім. В. Стефаніка. Відділ рукописів. — Ф. 29, Н 767. — (Автор. машинопис).

покажчика працювали: Ю. М. Кухарук, Л. В. Бабчук, Н. М. Мелешко, Е. С. Гаглоєва-Друк, К. П. Виноградова.

У 1987 році розпочала роботу створена спеціальною таємною постановою ЦК КПРС № 36/14-т, очолювана Головлітом СРСР Міжвідомча комісія, до складу якої входили представники Міністерства культури СРСР та Держкомвидаву СРСР, для перегляду «Зведеного списку книг, що підлягають виключенню з бібліотечної та книготорговельної мережі» та частково «Списку осіб, усі твори яких підлягають вилученню». Метою її був перегляд видань, вилучених за наказами Головліту в 1920–1980-х рр., та передача їх із відділів спеціального зберігання у відкриті фонди. Поступово розсекречувалися архівні документи. Процес перегляду заборон розпочався у Москві, а звіди його було поширено в Україну та інші республіки.

Відтоді радянські бібліотеки почали систематично одержувати накази Головліту СРСР та Головліту УРСР у вигляді списків про повернення книг у загальні фонди. Впродовж березня 1987 р. — жовтня 1988 р. ця комісія повернула у загальні книгосховища бібліотек 7 930 реабілітованих видань [12].

В УРСР під гаслом проголошеної «гласності» почалася лібералізація суспільно-політичного життя. У 1986 р. з тюрем випустили близько 300 політичних в'язнів, серед яких — В'ячеслав Чорновіл, Михайло Горинь, Левко Лук'яненко та ін. З Кримінального кодексу УРСР виключили статті про переслідування за ідейні переконання. Новим явищем стала політика «соціалістичного плюралізму», яка поступово переросла у свободу слова. Невдовзі вийшли друком численні публікації, що тривалий час були недоступні: секретні протоколи радянсько-німецького пакту 1939 р., документи про Голодомор 1932–1933 рр., про діячів Центральної Ради і Директорії, про сталінські репресії, діяльність ОУН і УПА в роки Другої світової війни. В українську літературу повернулися твори представників «Розстріляного Відродження» — Миколи Хвильового, Миколи Куліша, Миколи Зерова та ін., які довгі роки були «під арештом» у спецфондах.

Однак наприкінці 1988 р. Головліт СРСР випустив у двох частинах «Зведений список книг, що підлягають виключенню з бібліотек та книготорговельної мережі», до якого увійшли й українські

твори, видані протягом 1917–1925 рр. Серед авторів — Володимир Винниченко, Сергій Єфремов, Іван Огієнко, Юрій Тютюнник та ін. [34, с. 264]. Це яскраво свідчило про двояку політику органів цензури. Ось як гостро висловився з цього приводу відомий український літературознавець, доктор філологічних наук, автор перших публікацій про політичну цензуру в Українській РСР Олекса Мишанич: «Український радянський ідеологічний чиновник, вірний слуга партії, боягуз і холуй за своєю природою, ніяк не міг змиритися з тим, що в нього відбирають хліб — боротьбу з українськими буржуазними націоналістами, бандерівцями, греко-католицькою церквою, українською еміграцією, тому чинив опір до останньої хвилини» [12].

Та все ж кінець 1980-х років для відділу спецфондів ЛНБ прикметний поверненням у сховища загального зберігання значної кількості забороненої літератури. Так, за наказами органів цензури 1987 р. у діючі фонди бібліотеки було передано 98 видань; у 1988 р. — уже в десять разів більше — 9 658 книг, щоправда, 8 154 з них було оформлено без списку, лише сумарно [1]. Тобто далі відбувалося втаємничення.

Зауважимо, що місцеві цензори, зокрема львівські, неохоче йшли в ногу з часом і нерідко перестраховувалися. Так, Львівський облліт свій наказ № 1-г від 5 січня 1965 р. про залишення в авторських списках осіб, усі твори яких підлягають вилученню, таких як: Григорійв Наш*, О. Далекий, Д. Донцов, Д. Дорошенко, Ф. Дудко, О. Думін, Р. Єндик, Ф. Коковський, К. Левицький, І. Мазепа, М. Островерха, Ю. Охрімович, С. Сірополко, В. Старосольський та ін., — відмінив лише 27 грудня 1988 р. Таким чином, 9 березня 1989 р. із спецфондів ЛНБ у відкрите користування повернулося 489 книг [1]. Однак, окремі твори названих та інших авторів ще залишалися у спецвідділі, наприклад: Н. Ковалюк «Комунізм чи капіталізм» (Коломия, 1934), О. Думін «Повстання отамана Зеленого проти директорії в січні 1919 р.» (б. м., [близько 1930 р.]), твори Д. Донцова, видані до 1933 р., Р. Єндик «Адольф Гітлер» (Львів, 1934), Ф. Коковський «Наші соколята» (Львів, 1936), «Юнацька серця» (Львів, 1936), В. Юрченко «Шляхами на

* Григорійв Наш — псевдонім Никифора Григорієва.

Соловки. Из записок засланця. (Пекло на землі. В УСЕВЛОНІ* ОГПУ** та втеча звідтіля)» (Львів, 1931), «Червоний чад» (Львів, 1934), усі твори Ю. Горліс-Горського та М. Островерхи [34, с. 271].

Наприкінці 1989 р. у зв'язку зі зміною політичних обставин у країні Головліт УРСР переглянув найповніший список проscribeваних письменників та вчених від 29 серпня 1983 р. і реабілітував 27 осіб: Р. Багаутдінов, В. Винниченко, В. Гайбанюк, Й. Гермайзе, С. Єфремов, Г. Іваниця, І. Калинець-Стасів, В. Колесник, І. Куперман, А. Любченко, І. Огієнко, М. Осадчий, Н. Полонська-Василенко, М. Руденко, Є. Сверстюк, Р. Смаль-Стоцький, В. Сокіл, І. Сокульський, Д. Соловей, В. Стус, Ю. Турченко, П. Феденко, М. Хвильовий, П. Христюк, В. Чехівський, О. Шумський, М. Яворський. Разом з тим, було наказано тимчасово (до остаточного вирішення питання про можливу реабілітацію) утриматися від передачі у бібліотеки загального користування творів В. Балицького, Ю. Тютюнника, Г. Чупринки. Твори дев'яти осіб були суворо заборонені: І. Багряний, І. Калинець, В. Мороз, А. Оглоблін, І. Світличний, В. Чапленко, В. Чорновіл, Ю. Шевельов, Ю. К. Штепа [12].

Однак, незважаючи на намагання органів цензури загальмувати процес повернення у відкрите користування арештованих видань, прогресивні віяння в країні уже не дозволяли їм так міцно утримувати свої позиції. У 1989 р. за рішенням створеної в ЛНБ незалежної експертної комісії із відділу спецфондів було вилучено 12 поетичних збірок Богдана Ігоря Антонича та 7 папок його архіву, 24 праці М. Андрусяка, 118 видань Т. Шевченка, головно іноземних видавництв: Український науковий інститут у Варшаві, «Українська Накладня» у Лейпцигу, «Союз визволення України» у Відні, «Українське Видавництво» у Кракові, «Українське Слово» у Берліні та ін. За наказами Головліту СРСР, Головліту УРСР та Львівського облліту 1989 р. у діючі сховища бібліотеки було повернуто 1 378 кн. од. [2].

Наприкінці 1980-х років радянська політична система почала агонізувати. 17 січня 1990 р. вийшов останній наказ Головліту СРСР «Про повернення книг до загальних фондів бібліотек», яким

* УСЕВЛОН (рос.) — Управление Северных лагерей особого назначения.

** ОГПУ (рос.) — Объединённое государственное политическое управление.

спецфонди фактично було ліквідовано. Досліджено, що загалом Головліт СРСР у різні часи склав та розіслав бібліотечним установам 44 проскрипційні списки та покажчики на вилучення близько 30 тис. назв творів, що зберігалися у 210 спецфондах бібліотек СРСР [5]. В Україні заборонені видання зберігалися в 28 бібліотечних спецфондах, 10 з яких були в Києві [33]. О. Мишанич у статті «Українська література під заборороною» зазначив, що загальна кількість літератури, поданої в українських проскрипційних матеріалах, приблизно дорівнює половині всієї друкованої продукції, виданої в Україні протягом ХХ ст. [12].

Виконуючи розпорядження Головліту, 19 лютого 1990 р. завідувач відділу спецфондів ЛНБ Г. Рожко на нараді керівного складу ЛНБ при директорі доповіла про скасування наказів на спецзбереження фондів та повернення літератури у відкрите користування [31, арк. 4 зв.]. Тоді ж її рекомендували на посаду завідувача відділу фондів ЛНБ замість багаторічного керівника цього підрозділу В. Радовського, який виїхав на постійне місце проживання в Ізраїль. На черговій нараді 5 березня 1990 р. директор бібліотеки М. В. Лізанець порушив питання про реорганізацію відділу спецфондів ЛНБ, а через місяць, 2 квітня 1990 р., М. В. Галушко* запропонувала приєднати його до відділу рідкісної книги (далі — РК) [31, арк. 5 зв.]. Таким чином навесні 1990 р. відділ спецфондів реорганізовано у сектор рідкісних видань ХІХ — першої половини ХХ ст.

* **Галушко Марія Василівна** — українка, 1935 р. н., у 1945 р. переселена в Україну з Холмщини (Польща). Закінчила Харківський державний бібліотечний інститут за спеціальністю «Бібліотекознавство та бібліографія» (1958). З 1972 р. — завідувач науково-методичного відділу ЛНБ, з 1982 р. — завідувач відділу рідкісної книги ЛНБ, з кінця 80-х рр. — заступник директора ЛНБ з бібліотечної роботи. Була представником ЛНБ в Комісії з координації науково-дослідної та науково-методичної роботи бібліотек АН СРСР і АН союзних республік і як член Комісії брала активну участь в обговоренні та розробці науково-організаційних документів для академічних бібліотек колишнього СРСР. У лютому 1992 р. вийшла на пенсію, а з травня 1993 р. прийнята на роботу в Науково-дослідний центр періодики (НДЦП) ЛНБ [13, с. 103-105]. Тепер працює на посаді старшого наукового співробітника Інституту пресознавства ЛННБ України ім. В. Стефаника.

відділу рідкісної книги ЛНБ. Завідувачем призначено З. В. Шаркович*. Прийняття такого рішення, очевидно, якоюсь мірою було продиктоване бажанням керівництва бібліотеки все-таки обмежити доступ до уже розсекречених видань, адже фондами відділу РК могли користуватися не всі категорії читачів, а лише науковці. Варто додати: каталоги відділу залишалися службовими, а отже, недоступними для відвідувачів. Тобто далі існувала практика обмеженого допуску до читання, щоправда, уже не за такими жорсткими правилами.

У реорганізованому підрозділі тривала розпочата у 1988 р. робота з рекаталогізації та реабілітації фондів. У листопаді 1990 р. на засіданні Вченої ради ЛНБ відбулося обговорення питань організації та перспектив каталогізації і наукового розкриття фондів сектору рідкісних видань ХІХ — першої половини ХХ ст. відділу РК. Доповідала Г. Рожко, яка головувала у комісії, що перевіряла роботу підрозділу за 9 місяців 1990 р. До складу комісії входили фахівці бібліотеки: М. С. Дідик, О. М. Колосовська, О. П. Самсонова, А. В. Сахарова, О. І. Хміль, З. В. Шаркович. У Довідці, складеній за результатами перевірки [25, арк. 30-35], комісія констатувала, що всі основні цифрові показники сектору значно перевиконані, а саме: обслуговування читачів становить 150 %, відвідування — 232,1 %, виконання замовлень — 242 %, виконання усних бібліографічних довідок — 950 %, письмових довідок — 200 %, перевірка на правильність розставлення — 268,8 %, перевірка на наявність та оцінка фонду — 101,1 %. Це було свідченням припинення довготривалого запровадженого радянською владою дозованого читання — реабілітованою літературою почали активно користуватися читачі. Навантаження на працівників підрозділу по основних процесах виросло в середньому у шість разів! Тому

* **Шаркович Зоя Василівна** — росіянка, 1951 р. н., уродженка м. Мінськ (Білорусь). У 1981 р. закінчила Мінський державний інститут культури за спеціальністю «Бібліотекознавство та бібліографія», член КПРС (з 1983 р.). У 1979 р. переїхала до Львова, на місце служби чоловіка-військовослужбовця. У відділі спецфондів ЛНБ працювала з жовтня 1987 р. спочатку бібліотекарем, потім старшим редактором, а з березня 1990 р. — завідувачем сектору рідкісних видань ХІХ — першої половини ХХ ст. відділу рідкісної книги ЛНБ. У жовтні 1991 р. звільнена за власним бажанням [19].

члени комісії зазначили: наукову роботу сектору над укладанням систематичного покажчика змісту «Літературно-Наукового Вістника» за 1918–1939 рр. хоч і ведуть згідно з проспектом чотири працівники, однак у таких умовах її неможливо продовжувати. Цей висновок базувався на таких вагомих аргументах:

1. Книжковий фонд сектору становить 515 346 од. зб., з них: 77 417 — книги, 435 636 — періодика, 2 243 — карти, 896 назв газет. Довідковий апарат на нього не є вичерпним і не повністю відображає його наявність (в минулому використовувався виключно для службових потреб).

2. Неосвоєний фонд становить близько 550 000 од. зб., в основному іноземних видань, серед яких великий масив іноземної періодики і дублетних примірників, які аналогічні до діючого фонду сектору — це окремі одиниці видань з таких відділів бібліотеки: рідкісної книги, славистичної літератури, мистецтва, бібліографії, фондів, решта становлять надходження з різних джерел. Їх опрацювання сектор ще не розпочинав.

3. Окремий масив становить неопрацьована багатотиражна література друкарні НТШ та інших видавництв.

4. Темпи відображення діючого фонду сектору в загальному довідково-пошуковому апараті бібліотеки на сьогодні становлять 30 000 одиниць на рік. Паралельно з каталогізацією відбувається редагування каталогів.

5. Виходячи із загальної кількості літератури сектору **1 065 000 од.**, яку необхідно каталогізувати, на цю роботу потрібно буде витратити десятки років.

На думку членів комісії, головним і першочерговим завданням сектору є опрацювання та каталогізація його фондів. Тому час, запланований на наукову роботу, необхідно витратити на роботу з фондом. Тобто укладання систематичного покажчика змісту «Літературно-Наукового Вістника» за 1918–1939 рр. некваліфікованими силами (уже було розписано річники за 1918–1925, 1927–1937 рр.) припинити, беручи до уваги й те, що вже існував рукописний покажчик Б. Ясінського*, який він уклав у США і який охоплював видання в цілому.

* Згодом в Україні побачили світ такі видання: *Ясінський Б.* Літературно-науковий вістник : покажчик змісту. Т. 1-109 (1898–1932) / уклад *Богдан Ясінський* ; Наукове товариство імені Т. Шевченка. — Київ ; Нью-Йорк :

Виходячи із зазначеного, комісія, зокрема, рекомендувала:

1. Зберегти колекцію реабілітованих видань в цілості як унікальний і раритетний фонд, який має велику наукову вартість.

2. Каталогізацію фонду здійснювати згідно з інструкцією «Шлях реабілітованої літератури в процесі каталогізації», яку розробили членами комісії (на той час інструкція була не затверджена).

3. Всю реабілітовану літературу з шифром РЛ відображати в усіх каталогах бібліотеки з метою інформування про неї читачів без обмежень.

Одночасно було вирішено дублетні видання, номери, випуски видань, що продовжуються, та періодику за окремі роки передавати у фонди відповідних відділів, у т. ч. видання довідково-бібліографічного характеру.

Через півроку наступна комісія у складі Л. В. Дмитрієвої, О. М. Колосовської, С. М. Височенко, С. П. Костюка перевірила стан наукового опрацювання і розкриття неосвоєних фондів графіки, картографічних видань, книг і періодики колишнього спецфонду. Про результати перевірки доповіла Л. В. Дмитрієва на засіданні Науково-методичної ради ЛНБ 30 травня 1991 р. [30, арк. 20-33]. Також були присутні завідувач сектору рідкісних видань ХІХ — першої половини ХХ ст. З. В. Шаркович та переведена з відділу РК головний бібліотекар К. П. Виноградова*, призначена очолити роботу з опрацювання неосвоєних фондів. Під час дискусійного обговорення

Смолюк, 2000. — 544 с.; *Добко Т.* Вістник : місячник літератури, мистецтва, науки й громадського життя : сист. покажч. змісту / *Тетяна Добко, Богдан Ясінський* ; наук. ред. *О. С. Онищенко* ; НАН України, НБУ ім. В. І. Вернадського ; Б-ка Конгресу США ; Наук. т-во ім. Т. Шевченка Америки. — Київ ; Вашингтон ; Нью-Йорк, 2002. — 340 с.

* **Виноградова Катерина Петрівна** — росіянка, 1959 р. н., народилася у Львові, член КПРС (1985). Закінчила філологічний факультет Львівського державного університету ім. Івана Франка за спеціальністю «Класична філологія» (1980). У 1980 р. зарахована на посаду старшого бібліотекаря відділу рідкісної книги ЛНБ, 1984 р. стала завідувачем сектору цього відділу. У 1991–1992 рр. працювала на посадах наукового співробітника, головного бібліотекаря, завідувача сектору рідкісних видань ХІХ — початку ХХ ст. У 1993 р. переведена на посаду головного бібліотекаря відділу опрацювання та алфавітних каталогів ЛНБ. Звільнилася за власним бажанням у грудні 1998 р. [21].

висловлено думку, що приєднання колишнього спецфонду до відділу РК було штучним, доцільніше було б зробити його автономним відділом реабілітованої літератури з двома секторами — обслуговування читачів та опрацювання фондів. Інструкція «Шлях реабілітованої літератури в процесі каталогізації»*, якою треба керуватися при опрацюванні неосвоєного фонду, дотепер не затверджена і вимагає доопрацювання, оскільки працівники сектору не згодні з деякими її пунктами. Непорозуміння виникли через розподіл обов'язків між штатними працівниками сектору та договірниками, які за інструкцією не мали права виконувати певні процеси, наприклад інвентаризацію. Крім того, описати неосвоєний фонд на договірних умовах було вкрай важко — вимагалось знання іноземних мов, адже велика кількість газет була надрукована готикою. Потрібно було врахувати й те, що працівники колишнього спецфонду описом ніколи не займалися і кваліфікацію набували під час роботи.

Робоча група доопрацьовувала документ кілька місяців, про що керівник групи О. П. Самсонова** доповіла на засіданні Вченої ради бібліотеки 19 липня 1991 р. Завідувач відділу РК О. М. Колосовська дала позитивну оцінку доопрацьованому документу [26, арк. 2-6], однак він так і залишився незатвердженим.

Протягом 1991 р. було продовжено розсекречення вилучених до спецфонду архівних документів та передачі їх у відділ рукописів ЛНБ для відкритого користування. Так, із матеріалів, повернених із спецфонду 1991 р., у відділі рукописів утворено два нових архіви: архів Товариства Український Центральний Комітет (відділ у Львові) — № 231 (78 од. зб.) та архів Є.-Ю. Пеленського — № 232 (151 од. зб.). Із цих документів 81 од. зб. було приєднано до фонду НТШ, а 253 од. зб. — до фонду окремих надходжень [8, арк. 28].

* Інструкція відображала технологічний цикл каталогізації літератури і включала такі процеси: а) підготовка до каталогізації; б) систематизація літератури з діючого фонду сектору рідкісних видань; в) складання бібліографічних описів на літературу з діючого фонду сектору; г) облік та каталогізація літератури з неопрацьованих фондів сектору.

** **Самсонова (Тесленко) Олена Павлівна** — українка, 1931 р. н., народилась у Харкові, член КПРС (1964). Закінчила Харківський державний бібліотечний інститут (1953). У 1978 р. прийнята на посаду головного бібліотекаря науково-методичного відділу бібліотекознавства ЛНБ, у 1982–1991 рр. — завідувач цього відділу [19].

Із фондів колишнього спецвідділу почала надходити література, конфіскована органами під час арештів відомих українських літературних та громадсько-політичних діячів, а також вилучена з бібліотек львівських установ та організацій. Так, у квітні 1990 р. повернули власнику, відомому правозахиснику, дисиденту і політв'язню Михайлу Гориню, конфісковані у нього 12 січня 1966 р. старшим слідчим КДБ у Львівській області капітаном Малихіним чотири видання : 1) Грушевський М. Ілюстрована історія України. — Київ ; Відень : Дніпросоюз, 1921. — 575 с.; 2) Терлецький О. Визвольна боротьба українського народу. — Львів : Укр. вид-во, 1941. — 90 с.; 3) Куліш П. Чорна рада : роман-хроніка. — Краків ; Львів : Укр. вид-во, 1943. — 183 с.; 4) Записки Наукового товариства ім. Т. Шевченка. — Львів, 1937. — Т. 5. — П'яте видання (Гординський Я. Літературна критика підсоветської України. — Львів ; Київ, 1939. — 124 с.) не повернули; очевидно, воно було знищене у спецфонді [3]. Влітку 1991 р. Українському товариству охорони пам'яток історії та культури у Львові було передано 64 од. зб., серед яких твори М. Возняка, М. Грушевського, Д. Дорошенка, М. Костомарова, С. Томашівського, Ф. Колесси, Записки Наукового товариства імені Шевченка та ін., вилучені цензорами та передані до спецфонду ЛНБ 6 січня 1986 р. [4].

В кінці січня 1992 р. сектор рідкісних видань XIX — першої половини XX ст. було виведено із структури відділу РК і на його базі створено відділ рідкісних видань кінця XIX — початку XX ст. Виконувати обов'язки завідувача (за сумісництвом) довірили новопризначеному заступнику директора з бібліотечної роботи Т. Б. Паславському*. Через кілька місяців із відділу поза планом почали передавати книгодруки (кирилицею) з печаткою Бібліотеки

* **Паславський Тарас Богданович** — народився 1965 р. у м. Борислав Львівської обл. У 1989 р. закінчив філологічний факультет Львівського державного університету ім. І. Франка за спеціальністю «Класична філологія». У 1988–1990 рр. працював бібліотекарем відділу картографії ЛНБ, впродовж 1992–2010 рр. обіймав посаду заступника директора з бібліотечної роботи. Кандидат історичних наук (2003), захистив кандидатську дисертацію «Історико-картографічні дослідження Середніх віків та нової доби в Україні: бібліографознавчий аспект» [14, с. 538]. З 2011 р. — директор Інституту сучасних інформаційних бібліотечних технологій ЛННБ України ім. В. Стефаника.

НТШ у відділ україніки ЛНБ. Передувало цьому колегіальне засідання Науково-методичної та Вченої рад бібліотеки, що відбулося 14 квітня 1992 р., на якому йшлося про збереження та відновлення окремих збірок і колекцій ЛНБ. Доповідали директор бібліотеки Л. І. Крушельницька*, заступник директора з бібліотечної роботи Т. Б. Паславський та запрошений на засідання Я. Р. Дашкевич**, який порушив питання фізичної реконструкції колишньої Бібліотеки НТШ у Львові на базі відділу україніки ЛНБ з перетворенням його у філію бібліотеки. Було висловлено ряд пропозицій щодо вирішення цієї проблеми. Першим етапом відновлення книгозбірні НТШ мала стати передача з колишнього спецфонду книг (кирилицею) з печатками Бібліотеки НТШ у відділ україніки.

Однак не всі учасники засідання були згодні з ідеєю повного відтворення первісного фонду Бібліотеки НТШ (існував до 1944 р.), адже його розпоростили по різних підрозділах бібліотеки (у відділи рукописів, рідкісної книги, картографії, мистецтва, бібліографії). Їх вилучення могло спричинити зміни у структурі і взагалі здійснити якийсь хаос. Крім того, існувала проблема приміщень, необхідних для цих фондів. Тому зійшлися на думці **бібліографічного**

* **Крушельницька Лариса Іванівна** — народилася 1928 р. у м. Стрий Львівської обл., онука А. Крушельницького. У 30–40-х рр. разом із родиною зазнала жорстоких репресій з боку радянського режиму. Впродовж 1947–1991 рр. — співробітник відділу археології Інституту суспільних наук АН УРСР. У 1974 р. захистила кандидатську дисертацію на тему «Племена Верхнього Подністров'я і Західної Волині в ранньозалізний час», а у 1991 р. — докторську дисертацію на тему «Північно-східне Закарпаття в епоху пізньої бронзи і раннього заліза». У жовтні 1991 р. очолила Львівську наукову бібліотеку ім. В. Стефаніка АН України. Тепер Л. Крушельницька — почесний директор ЛННБ України ім. В. Стефаніка. Вона є головою археологічної комісії Наукового товариства імені Шевченка, членом Наукового товариства «Український історик» (США), членом Львівської організації ЮНЕСКО.

** **Дашкевич Ярослав Романович** (1926–2010) — історик, сходознавець, археограф, джерелознавець, громадський діяч. Доктор історичних наук (1994), професор (1996). Трудову діяльність розпочав у 1944 р. під час навчання у Львівському державному університеті ім. Івана Франка (спеціальність «Українська мова і література») як бібліотекар та бібліограф у Львівській бібліотеці АН УРСР, де працював до 1949 р.

відтворення Бібліотеки НТШ на базі збережених інвентарних книг і карткових каталогів. А також у найближчому майбутньому запланували сформувати комісію з провідних фахівців ЛНБ та ЗНЦ АН України для створення Програми відновлення фондів Бібліотеки НТШ. Книги з печатками НТШ було вирішено передати у відділ україніки ЛНБ [27].

Таким чином почалося розформування відділу рідкісних видань ХІХ — першої половини ХХ ст. та повернення їх у ті структурні підрозділи, звідки вони були вилучені до спецфонду (головно у відділі україніки, РК (колишня колекція Народного Дому), картографії, бібліографії). Це вимагало рекаталогізації великої кількості літератури. Таке рішення підтримали не всі.

1 лютого 1993 р. на розширеній нараді керівного складу ЛНБ, завідувачів відділів та секторів обговорювалися питання поліпшення роботи бібліотеки. На засідання було запрошено читацький актив, який представили працівники інститутів Західного наукового центру, викладачі вишів, науковці, літератори. Йшлося і про розформування колишнього спецфонду. Директор бібліотеки Л. І. Крушельницька першими запросила до слова гостей. Так, Л. Й. Різник* висловився проти розпорошення та територіального розділення цих вартісних фондів. На його думку, вони повинні залишитися під одним дахом «в одних руках», бо лише так можна запобігти крадіжкам. П. Г. Берко** вважав, що колишній спецфонд потрібно скасувати, але варто укласти спеціальний бібліографічний довідник на цю літературу — читач має знати, де вона є.

* **Різник Левко Йосипович** — український прозаїк. Автор збірок повістей та оповідань «З математичною точністю», «Голуби до сонця», «Наріжний камінь», «Міра оптимізму», «Неоплатні борги», «Друге дихання», «На крутизні», «Цілитель», «Мамонт ожив»; романів «Повінь», «Лідер», «Фактор Данила Вернади», «Самотність пророка, або Добрий ангел Івана Франка». Лауреат престижних літературних премій — імені Андрія Головка за кращий роман року «Маргінал» (1997) та імені Олеса Гончара за книжку повістей «Усууси на Лисоні» (2000). У 1993–2005 рр. — голова Львівської організації Спілки письменників України.

** **Берко Павло Григорович** — кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та економіки Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького.

О. В. Шишка* запропонував обов'язково **зберегти первісний каталог спецфонду** і не розпорошувати цих видань. Пропозицію О. В. Шишки підтримала завідувач відділу бібліографії ЛНБ Л. І. Ільницька. У той час під її керівництвом почав втілюватись у життя потужний проект з укладання багатотомного бібліографічного покажчика «Українська книга в Галичині, на Буковині, Закарпатті та в еміграції. 1914–1939 рр.», і довідково-пошуковий апарат колишнього спецвідділу міг слугувати доброю джерельною базою для нього. Л. І. Ільницька висловилася за прийняття окремого рішення про консервацію первісних каталогів спецфонду, а також поцікавилася конкретною програмою передачі цієї літератури до спеціалізованих відділів. Адже з використанням колись заборонених видань було пов'язано чимало актуальних різногалузевих досліджень читачів і наукових співробітників бібліотеки. Довготривала робота з розформування колишнього спецвідділу, а отже, унеможливлена на довгий час книговидача, могли їх загальмувати. Щоб цього не сталося, необхідно було все організувати зважено та продумано.

Т. Б. Паславський, який керував розформуванням колишнього спецвідділу, поінформував присутніх, що Вчена рада ЛНБ вирішила зберегти не лише колекцію НТШ, а й інші збірки, які влилися у фонди нашої бібліотеки. Якщо раніше література із спецфонду скеровувалася в спеціалізовані відділи, то «тепер зупинились на думці, що краще **зберегти її як колекцію»** [31, арк. 36]. Таким чином, видання зі штампами різних колекцій, приватних та інституційних, почали надходити у відділ україніки на вул. Винниченка, 24. Згодом туди частково потрапили реабілітовані видання радянських дисидентів, політемігрантів та ін.

Отже, у червні 1993 р. завершився перший етап розформування колишнього спецфонду ЛНБ. Опрацьовані книжкові та періодичні

* **Шишка Олександр Володимирович** — директор бібліотеки Національного університету «Львівська політехніка» (з 1993 р.). Досліджує історіографію Львова. З цієї теми надрукував понад 80 публікацій, у тому числі 3 монографії і посібник з дисципліни «Львовознавство» для учнів загальноосвітніх середніх шкіл. З 1999 р. — член Науково-методичної бібліотечної комісії Міністерства освіти і науки України (очолює секцію інноваційних бібліотечних технологій).

видання кирилицею частково було передано до спеціалізованих відділів, частину дублетної літератури — в загальне зберігання та ОРФ. Ця робота тривала до 26 грудня 1995 р. Згідно з архівними документами, наприклад, у 1993 р. відділ опрацювання та алфавітних каталогів під керівництвом М. С. Дідик* опрацював і передав із колишнього спецфонду 16 364 книги (головно у відділ україніки з колекції колишньої бібліотеки НТШ) [6, арк. 18]. Відділ опрацювання брав участь у сортуванні цього книжкового масиву за шифрами, штампами колекцій та дублетністю, реєстрував у спеціальних зошитах кожну партію літератури, витративши на ці процеси 319 робочих днів замість 179 запланованих (183 % плану). Того ж року до відділу рідкісної книги ЛНБ було повернено близько 1 000 видань із колекції колишнього Народного Дому [7, арк. 13]. Реабілітована література кирилицею відображена в усіх карткових каталогах бібліотеки.

Наприкінці 1995 р. було завершено опрацювання та передачу періодичних видань, друкованих кирилицею, у спеціалізовані відділи. Усього було опрацьовано 42 666 журналів та 2 349 річників газет. До відділу україніки передано 20 413 од. української періодики (з колекції колишньої бібліотеки НТШ) [11, арк. 56-58].

Книжкові видання латинським друком, загальна кількість яких становила близько 45 500 од. зб., у квітні 1994 р. передані до відділу основних книжкових фондів. Після документальної перевірки цього книжкового масиву (до складу комісії з перевірки входили: К. П. Виноградова (голова), І. С. Грень, Н. В. Падюка, В. І. Попко) у 2002 р. його опрацювала окрема бригада філологів

* **Дідик Марія Степанівна** — українка, 1932 р. н., народилася в с. Задвір'я Львівської обл. Закінчила Львівський державний педагогічний інститут за спеціальністю «Історія» (1955) та Львівський технікум підготовки культосвітніх працівників (1960) за спеціальністю «Бібліотечна справа». В ЛНБ працювала з 1955 р., спочатку палітурником, потім перебувала на тимчасових посадах, пізніше була введена у штат відділу опрацювання та каталогів. У 1972 р. стала головним бібліотекарем цього відділу, від 1978 р. до 2009 р. обіймала посаду завідувача відділу. У лютому 2013 р. вийшла на пенсію з посади провідного бібліотекаря відділу рекаталогізації та карткових каталогів Відділення «Наукова каталогізація фондів та організація системи каталогів» [15].

іноземних мов під керівництвом Н. М. Мелешко*. Службового топографічного каталогу на вказану літературу не створювали. **Вона відображена лише в електронному каталозі бібліотеки.** Запитуність цих видань активна.

Періодичні видання латинським друком у 1997 р. потрапили до відділу періодичних видань ЛНБ. Роботу з їх опрацювання очолювала Е. С. Гаглюєва-Друк**. Нині ця преса зберігається у секторі «Рідкісних періодичних видань ХІХ–ХХ ст.» наукового відділу періодичних видань ім. Мар'яна та Іванни Коців на вул. П. Ковжуна, 8. З квітня 2002 р. сектором керує Л. В. Бабчук***. Фонд нараховує близько 700 000 др. од. Це здебільшого періодика, яка виходила у 20–30-х рр. ХХ ст. на теренах Західної України, Австрії, Німеччини

* **Мелешко Наталія Миколаївна** — українка, 1957 р. н., народилася у Львові. У 1980 р. закінчила філологічний факультет Львівського державного університету ім. І. Франка за спеціальністю «Романо-германські мови та література». В ЛНБ працювала з травня 1981 р., спочатку бібліотекарем, потім (1983) старшим бібліотекарем відділу опрацювання. У липні 1991 р. отримала посаду головного бібліотекаря сектору рідкісних видань ХІХ–ХХ ст. відділу рідкісної книги, у січні 1993 р. стала завідувачем сектору відділу обмінно-резервних фондів. З 2008 р. керувала відділенням наукової каталогізації фондів та організації системи каталогів Інституту сучасних інформаційно-бібліотечних технологій ЛННБ України ім. В. Стефаника. У вересні 2012 р. звільнилася за власним бажанням [16].

** **Гаглюєва-Друк Ельвіра Сергіївна** — осетинка, 1957 р. н., народилася у м. Горький (РСФСР). У 1986 р. закінчила філологічний факультет Львівського державного університету ім. І. Франка за спеціальністю «Англійська мова та література» (заочно). З червня 1981 р. до березня 1987 р. працювала бібліотекарем відділу обмінно-резервних фондів ЛНБ, звільнилася за власним бажанням. У травні 1990 р. знову прийнята на роботу в ЛНБ на посаду старшого бібліотекаря відділу спецфондів. Після його реорганізації працювала у секторі рідкісних видань ХІХ–ХХ ст. відділу рідкісної книги. У серпні 1997 р. стала завідувачем сектору рідкісних періодичних видань ХІХ–ХХ ст. відділу періодики ЛНБ. У серпні 2001 р. звільнилася за власним бажанням [17; 22].

*** **Бабчук Лілія Веніамінівна** — українка, 1952 р. н., народилася у м. Великі Мости Львівської обл. У 1974 р. закінчила економічний факультет Львівського політехнічного інституту. У квітні 1990 р. переведена з ЦБС для дорослих м. Львова у відділ спецфондів ЛНБ на посаду бібліотекаря.

та Польщі [32]. У генеральному каталозі вона не відображена. Запитуваність цих видань висока.

На жаль, іноземні книго- та пресодруки колишнього спецфонду не були досліджені за власницькими знаками, зокрема за штампами колекцій, тому не відбулося повноцінне повернення у відділ україніки репресованих видань з колишньої бібліотеки НТШ, а у відділ рідкісної книги — видань з колишньої бібліотеки Народного Дому.

На завершення мусимо констатувати: під час розформування колишнього відділу спецфондів ЛНБ було втрачено його довідково-пошуковий апарат, про який йшлося на початку статті. Зокрема, не збереглися винятково цінні каталог картографічних видань та картотека рукописних матеріалів (кирилицею). Картотека українських персоналій, розписана головню із забороненої галицької міжвоєнної періодики, якою користувалися працівники інформаційно-масового сектору бібліотеки в роки перебудови, теж не вціліла. Частково збереглися лише інвентарні книги. Однак інвентарі на особливо вартісні кириличні книжкові та періодичні видання зі знаком «шестигранник» відсутні. Вважаємо це **службовим недбалством**. Адже внутрішні каталоги та картотеки секретного відділу, які створювалися впродовж півстоліття, могли слугувати не лише джерельною базою для різногалузевих наукових досліджень (з історії політичної цензури, політології, культурології, книгознавства, видавничої справи, журналістики, бібліографії), а й, що не менш важливо, бути документальним інструментом для перевірки цих видань на наявність. Бо при опрацюванні та передачі до різних структур бібліотеки більш ніж мільйонного масиву літератури могли статися випадки пропаж. Цьому буде присвячено окреме наше дослідження.

Не збереглася й внутрішня документація спецвідділу — особливо вартісна група матеріалів, яка дозволила б глибше дослідити організаційні моменти діяльності цього підрозділу. Адже ступінь активності, наприклад, у чистках книгосховищ для вилучення літератури без цензорських документів (за змістом), складанні на них політичних анотацій чи списання літератури на спецмакулатуру (зокрема дублетних примірників) певною мірою залежала і від людського фактору, іншими словами, від громадянської позиції завідувача відділу. На жаль, про це ми вже ніколи не дізнаємося.

Отже, останній період функціонування відділу спецфондів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника АН УРСР (1986–1989) кардинально пов'язаний зі зміною напрямку діяльності Головліту УРСР під впливом демократичних перетворень у країні в світлі політики гласності. Він характерний переглядом і поступовим поверненням у відкритий доступ друкованої продукції та архівних документів, що тривалий час заборонялися для загального користування.

Після ліквідації у січні 1990 р. радянських бібліотечних спецфондів відбулася реорганізація колишнього спецвідділу ЛНБ у сектор рідкісних видань кінця ХІХ — першої половини ХХ ст. відділу рідкісної книги. Тоді почали опрацьовувати багатотисячні масиви літератури з неосвоєного фонду підрозділу. У цей період стрімко зросли основні показники діяльності сектору з відвідування читачів та книговидачі, що свідчить про великий інтерес громадськості до реабілітованих видань та певні послаблення у цензурній політиці.

Подальше розформування сектору рідкісних видань кінця ХІХ — першої половини ХХ ст., на нашу думку, відбувалося організаційно не продумано, що вилилось у втрату важливих документальних матеріалів та довідково-пошукового апарату підрозділу. Вважаємо, що ці джерела потребували неодмінної консервації, адже без їх вивчення неможливе об'єктивне та повне дослідження історії Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника.

1. Акти на літературу, передану зі спецфонду у 1988 р. // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Архів. — Неописані справи.
2. Акти на літературу, передану зі спецфонду у 1989 р. // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Архів. — Неописані справи.
3. Акти на літературу, передану зі спецфонду у 1990 р. // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Архів. — Неописані справи.
4. Акти на літературу, передану зі спецфонду у 1991 р. // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Архів. — Неописані справи.
5. *Баран В.* Цензура в системі тоталітаризму / *В. Баран* // *Сучасність*. — 1994. — № 6. — С. 104-117.
6. Документи про роботу відділу опрацювання та алфавітних каталогів за 1993 р. (план, звіт) // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 2810. — 23 арк.

7. Документи про роботу відділу рідкісної книги за 1993 р. (план, звіт, цифрові показники) // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 2804. — 27 арк.
8. Документи про роботу відділу рукописів за 1991 р. (план, річний звіт, цифрові показники) // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 2752. — 61 арк.
9. Документи про роботу відділу спецфондів за 1986 р. (план, річний звіт, положення про відділ) // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 2567. — 16 арк.
10. Документи про роботу відділу спецфондів за 1987 рік (план, річний звіт) // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 2610. — 8 арк.
11. Звіт про роботу колективу ЛНБ ім. В. Стефаника за 1995 рік // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 2850. — 68 арк.
12. *Мишанич О.* Українська література під забороною / *Олекса Мишанич* // Літературна Україна. — 1994. — 18 серп.
13. Науково-дослідний центр періодики (1993–2003 рр.) : у 2 т. / НАН України, ЛНБ ім. В. Стефаника, НДЦ періодики ; уклад. *М. М. Романюк* ; відп. ред. *Л. В. Сніцарчук*. — Львів, 2003. — Т. 2 : Постаті : бібліогр. покажч. — 988 с.
14. *Огородник Т.* Кабінет картографії / *Тарас Огородник, Неоніла Падюка* // Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника : зб. наук. праць. — Львів, 2010. — Вип. 2 (18). — С. 525-548.
15. Особова справа Дідик Марії Степанівни // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Відділ кадрів.
16. Особова справа Мелешко Наталії Миколаївни // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Відділ кадрів.
17. Особові справи працівників бібліотеки ім. В. Стефаника на букву Г, звільнених у 1976–1990 рр. // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 3, од. зб. 245. — Арк. 72-89.
18. Особові справи працівників бібліотеки ім. В. Стефаника на букви Л-П, звільнених у 1991 р. // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 3, од. зб. 280. — Арк. 1-25.
19. Особові справи працівників бібліотеки ім. В. Стефаника на букви С-Я, звільнених у 1991 р. // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 3, од. зб. 281. — Арк. 221-229.
20. Особові справи працівників бібліотеки ім. В. Стефаника на букви К-Я, звільнених у 1992 р. // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 3, од. зб. 291. — Арк. 149-189.

21. Особові справи працівників бібліотеки ім. В. Стефаника на букви В-Л, звільнених у 1998 р. // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 3, од. зб. 347. — Арк. 1-39.
22. Особові справи працівників бібліотеки ім. В. Стефаника на букви Б-К, звільнених у 2001 р. // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 3, од. зб. 372. — Арк. 83-103.
23. Протоколи засідань Вченої Ради і матеріали до них за 1987 рік // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 2600. — 66 арк.
24. Протоколи засідань Вченої Ради і матеріали до них за 1988 рік // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 2641. — 80 арк.
25. Протоколи засідань Вченої Ради і матеріали до них за 1990 рік // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 2707. — 38 арк.
26. Протоколи засідань Вченої Ради і матеріали до них за 1991 рік // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 2742. — 86 арк.
27. Протоколи засідань Вченої та Науково-методичної ради і документи до них за 1992 рік // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 2770. — 62 арк.
28. Протоколи засідань Науково-методичної ради ЛНБ ім. В. Стефаника АН УРСР за 1990 рік // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 2707-а. — 172 арк.
29. Протоколи засідань Науково-методичної ради ЛНБ ім. В. Стефаника АН УРСР за 1990 рік // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 2707-а. — 95 арк.
30. Протоколи засідань Науково-методичної ради Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника АН УРСР за 1991 рік // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 2707. — 63 арк.
31. Протоколи нарад керівного складу Бібліотеки при директорі. 1990–1995 рр. // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 2741. — 82 арк.
32. *Романишин Ю.* Науковий відділ періодичних видань ім. Мар'яна та Іванни Коців / *Юрій Романішин* // Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника : зб. наук. праць. — Львів, 2010. — Вип. 2 (18). — С. 501-511.
33. *Тимошик М.* Її величність — книга: історія видавничої справи Київського університету 1834–1999 : монографія / *Микола Тимошик* ; передм. *В. Скопенка*. — Київ : Наша культура і наука, 1999. — 308 с.
34. *Федотова О. О.* Політична цензура друкованих видань УССР–УРСР (1917–1990) : монографія / *О. О. Федотова*. — Київ : Парламентське вид-во, 2009. — 352 с.